

روزنامه خاطرات ناصرالدین شاه قاجار

رج. شاه ۱۳۰۹ الی صفر المظفر ۱۳۱۰ ق.

تصحیح و ویرایش

مجید عبدالمین، نسرین خلیلی

۱۳۹۵

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه: ناصرالدین شاه قاجار، شاه ایران. ۱۲۴۷-۱۳۱۳ق.
عنوان و نام پدیدآور: روزنامه خاطرات ناصرالدین شاه قاجار (از ربیع الثانی ۱۳۰۹ الی صفرالمظفر ۱۳۱۰ق.). [تألیف ناصرالدین شاه قاجار]؛ تصحیح و ویرایش: مجید عبدامین، نسرين خلیلی.
مشخصات نشر: تهران: موسسه فرهنگی-هنری آفاق گسترکیما، انتشارات آفاق گستر، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری: ۴۹۶ ص.: عکس.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۳۴۸-۷-۶

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیا

یادداشت: عنوان دیگر: روزنامه خاطرات ناصرالدین شاه قاجار (۱۳۰۹ تا ۱۳۱۰ق.).

موضوع: ناصرالدین قاجار، شاه ایران ۱۲۴۷-۱۳۱۳ق. - خاطرات

موضوع: ناصرالدین قاجار، شاه ایران ۱۲۴۷-۱۳۱۳ق. - سفرها

موضوع: ایران - تاریخ - قاجاریان. ۱۱۹۳-۱۳۴۴ق.

شناسه افزوده: عبدامین، مجید - ۱۳۴۱، مصحح و ویراستار

شناسه افزوده: خلیلی، نسرين - ۱۳۴۱، مصحح و ویراستار

رده بندی کنگره: D۳۰۷ ۱۳/۹/۸۷ ۱۳۹۵

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۷۴۵۰۴۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۲۲۰۲۸

روزنامه خاطرات ناصرالدین شاه قاجار (۱۳۰۹ تا ۱۳۱۰ق.)

تألیف: ناصرالدین شاه قاجار ۱۲۴۷-۱۳۱۳ق.

تصحیح و ویرایش: مجید عبدامین و نسرين خلیلی

ناشر: آفاق گستر کیما

چاپ اول: ۱۳۹۵

لیتوگرافی و چاپ: پیشگام

طرح روی جلد: مهدی فراهانی

تیراژ: ۱۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۳۴۸-۷-۶

قیمت: ۳۵۰.۰۰۰ ریال

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

تهران - صندوق پستی: ۱۴۵۶۵/۱۱۸

www.kimiapub.ir

فهرست مندرجات

پیشگفتار

مقدمه

۱	خاطرات ربیع ثانی ۱۳۰۹ ق.
۳۵	خاطرات - ماه ذی قعدة ۱۳۰۹ ق.
۷۷	خاطرات جمادی الثانی ۱۳۰۹ ق.
۱۰۱	خاطرات رجب المرجب ۱۳۰۹ ق.
۱۲۷	خاطرات شعبان المعظم ۱۳۰۹ ق.
۱۴۰	خاطرات رمضان المبارک ۱۳۰۹ ق.
۱۴۹	خاطرات شوال المکرم ۱۳۰۹ ق.
۱۸۳	خاطرات ذیقعدة ۱۳۰۹ ق.
۲۴۰	خاطرات ذیحجه ۱۳۰۹ ق.
۲۹۴	خاطرات محرم الحرام ۱۳۱۰ ق.
۳۳۸	خاطرات صفر المظفر ۱۳۱۰ ق.
۳۶۳	فهرست نامهای اشخاص
۴۰۵	فهرست اسامی جغرافیایی
۴۲۷	واژه‌های خاص و اصطلاحات
۴۵۵	طوایف، ایلات، خاندان‌ها و مذاهب
۴۵۹	مأكولات و مشروبات
۴۶۱	گل و گیاه، میوه‌جات و درختان
۴۶۵	حیوانات و جانداران
۴۶۹	کتب و روزنامه‌جات
۴۷۱	نمونه دستخط‌ها
۴۷۵	بخش تصاویر
۴۹۳	منابع

بنام خداوند هستی آفرین

آنچه از تاریخ به یادگار می ماند، هویتی است برای آینده و اسناد تاریخی، هویتی است مستند و ارزشمند برای درک بهر دوران گذشته و ترسیم آنچه امروز می خواهیم و آینده ای که می تواند روشن و امیدبخش باشد.

خاطرات روزانه و سفرنامه های رجال سیاسی همواره به عنوان اسنادی تاریخی، مددِ رسان پژوهشگران عرصه تاریخ معاصر بوده و ترانست پاسخگوی بخشی از حجم انبوه پرسش های پیش رو باشد.

استقبال شایان توجه پژوهشگران و علاقمندان به تاریخ معاصر ایران، از یک سو نشانه رشد روحیه تحقیق و پرسشگری و از طرف دیگر، نشان علاقمندی ایشان به استفاده از اسناد و مدارک مکتوب، به عنوان منابع دست اول برای تحقیقات تاریخی است. بی شک، غور و بررسی در احوال گذشتگان و به دست آوردن عقاید و آراء ایشان، سبب آگاهی، عبرت آموزی و درک بهتر علل و عوامل موفقیت ها و عدم کامیابی های کشور خواهد بود.

کاخ گلستان، به عنوان یکی از بزرگترین مراکز آرشیوی کشور، و با دارا بودن حجم وسیعی از اسناد خطی، کتب نفیس، پرده های نقاشی بی نظیر، آلبوم های عکس و فیلم؛ و اشیاء فراوان تاریخی و فرهنگی، سهم بسزانی در تهیه مواد خام لازم جهت تحقیق و

پژوهش را دارا می‌باشد؛ و اگر چه به نظر می‌رسد جایگاه واقعی این مرکز، در بعد تحقیقی و پژوهشی هنوز با کاستی‌هایی روبرو می‌باشد، ولی خوشبختانه وجود پرسنل آگاه، علاقمند و دلسوز، این نوید را می‌دهد که در آینده‌ای نه چندان دور، شاهد شکوفایی و رونق امر پژوهش در این مرکز مهم تاریخی و فرهنگی کشور باشیم.

کتاب حاضر، حاصل تحقیق و پژوهش بر روی بخشی از اسناد گرانبها، موجود در گنجینه ارزشمند اسناد تاریخی کاخ گلستان است که نمایانگر گوشه‌ای از نفایس نهفته در دل مخازن این مجموعه است. اسناد این مجموعه، از جمله داشته‌های پر ارزشی است که تاریخ و مردمان برهه‌ای از زمان و بسیاری از وقایع مهم تأثیرگذار دوران گذشته و معاصر را به تصویر می‌کشد و منبع قابل توجه برای مورخان، پژوهشگران و اهالی فرهنگ، هنر و ادبیات ایران و جهان می‌باشد.

روزنامه‌های خاطرات ناصرالدین شاه قاجار، یکی از مهمترین منابع دست اول جهت بررسی و واکاوی اوضاع اجتماعی و فرهنگی دوران قاجار است. از این پادشاه، هزاران برگ سند و ده‌ها آلبوم از مکاتبات پادشاهان، متفرقه باقی مانده است، اما هیچ کدام از آنها ارزش خاطراتی را که او به طور مستقیم و روزانه نوشته است را ندارد.

این واقعیت که ناصرالدین شاه قاجار، در زمینه خاطره و خاطره‌نویسی، یکی از پیشگامان این عرصه بوده و با بهره‌مندی از قلمی توانمند و ذهنی پویا، و با دقت نظر عالی، آثار بسیار ارزشمندی را که تماماً حاصل تجربیات و مشاهدات زندگی خویش است، برای ماندگاری در تاریخ ساخته و پرداخته است، از دید صاحب نظران عرصه تاریخ دور نمانده و همگی به این واقعیت اذعان نموده‌اند. اهمیت این یادداشت‌ها، جهت درک و آشنایی با مسائل جامعه‌شناختی و مناسبات فرهنگی و اجتماعی از جایگاه ممتازی برخوردار می‌باشد. بدیهی است که این آگاهی‌ها برای اهل تحقیق و پژوهشگران مسائل تاریخ معاصر و به ویژه تاریخ عصر قاجار مفید و قابل استفاده خواهد بود.

اطلاعات فراوان و دست اولی درباره وضعیت و ویژگی‌های جغرافیایی و اجتماعی تهران و دیگر شهرهای ایران، رویدادهای تاریخی، آداب و رسوم مردم، مراسم عزاداری و تعزیه و برگزاری جشن‌ها و آیین‌های ملی و مذهبی همچون مراسم عید نوروز و برگزاری

انواع و اقسام مراسم روضه‌خوانی و شبیه‌خوانی، آشنائی با بسیاری از شخصیت‌ها و رجال سیاسی و نظامی، ارائه اطلاعاتی دربارهٔ بافت قدیمی شهر تهران و ابنیه شهری؛ وضعیت قشون و ادارهٔ ولایات و مناسبات اجتماعی و فرهنگی، از جمله مقولاتی است که در این خاطرات به وفور یافت می‌شود و مهمترین مأخذ دربارهٔ تاریخ دورهٔ قاجار محسوب می‌شود.

با انتشار این کتب ارزشمند، می‌توانیم بگوئیم که نخستین گامها برای شناخت و عرضهٔ اسناد تاریخی موجود در این مجموعه برداشته شده و این راه با پشتکار و همت همکاران عزیزمان در این مجموعه ادامه خواهد یافت.

در پایان وظیفهٔ مجموعهٔ کاخ گلستان می‌دانم تا از کوششگران محترم و محقق خود، سرکارخانم نسرین خدیدی، سرپرستی مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان را برعهده دارند و جناب آقای مجید بدامی، به خاطر تقبل این کار دشوار و به پایان رسانیدن آن به این مطلوبی، سپاسگزاری نه‌ایم. توفیق این زوج پژوهشگر را از خداوند متعال خواستار شوم.

امید که این کوشش از جامعه فرهنگی مجموعهٔ کاخ گلستان مطلوب طبع ظریف خوانندگان گرانقدر این روزنامه خاطرات قرار گیرد.

مدیر کاخ گلستان

دکتر مسعود نصرتی

بهار ۱۳۹۵

بنام خدا

سفرنامه‌نویسی، از دیرباز در بین برخی از رجال ایرانی رواج داشته است که از میان مشهورترین این سفرنامه‌ها، می‌توان از سفرنامه حکیم ناصر خسرو قبادیانی نام برد؛ اما به نظر می‌رسد که منت نگارش روزنامه خاطرات، خصوصاً به سبک و سیاق امروزی آن، در طی دو قرن اخیر و از طریق آثار و بی‌بیشتر رجال کشور با فرهنگ اروپایی به ایران راه یافته باشد. تعداد قابل توجهی از رجال دوره قاجاریه خاطرات خود را به رشته تحریر درآورده‌اند که از بین آنها می‌توان به محمد حسن خان اعتمادالسلطنه، حاج عزالممالک اردلان، حاج مخبرالسلطنه هدایت، عین السلطنه سائر، الامعلی خان عزیزالسلطان، میرزا طاهر بصیرالملک شیانی و برخی دیگر اشاره کرد.

بخش مهمی از تاریخ معاصر کشور، به دوره قاجاریه اختصاص دارد که خوشبختانه در طی دو دهه اخیر، بیش از پیش مورد توجه پژوهشگران حرفه‌ای و علاقمندان آماتور تاریخ قرار گرفته است؛ لیکن همواره مطالبی که توسط شخص پادشاه - به عنوان شخص اول مملکت - نگاشته شده است، از اهمیت خاص و ویژه برخوردار بوده است؛ چرا که آشنایی با افکار، روحیات، عادات و روندهای تصمیم‌گیری وی، به درک بهتر از حوادث آن دوره تاریخی کمک می‌نماید، و شاید یکی از دلایل علاقه‌مندی پژوهشگران حوزه تاریخ به روزنامه‌های خاطرات ناصرالدین‌شاه نیز از همین منظر باشد.

با استناد به شواهد تاریخی، ناصرالدین‌شاه قاجار از اوایل دوران سلطنت خود شروع به نگارش و ثبت روزانه خاطرات خود نموده است^۱ و تا واپسین روزهای حیات خود، به این امر مبادرت ورزیده است^۲.

۱- قدیمی‌ترین روزنامه خاطراتی که از ناصرالدین‌شاه مشاهده شده، مربوط به ربیع‌الثانی سال ۱۲۶۶ قمری می‌باشد.
 ۲- آخرین برگ از خاطرات روزانه ناصرالدین‌شاه، مربوط به چهارشنبه ۱۵ ذی‌قعدة سال ۱۳۱۳ قمری و چهل و هشت ساعت قبل از ترور وی می‌باشد.

خوشبختانه بخش عظیمی از این روزنامه‌های خاطرات موجود است و در شرایط بسیار خوب، در دو مرکز مهم آرشیوی کشور، یعنی سازمان اسناد ملی ایران و مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان نگهداری می‌شود. قسمتی از این روزنامه‌های خاطرات تا به امروز تصحیح و چاپ شده و مابقی آن نیز به یاری خداوند و همت پژوهشگران به چاپ خواهد رسید.

کتاب حاضر، حاصل بازنویسی یکی از چندین آلبوم موجود در مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان است که در آن، ناصرالدین شاه به شرح خاطرات روزانه خود در دوره زمانی ۱۳۰۹ الی ۱۳۱۰ قمری می‌پردازد. این مجموعه آلبوم‌ها اختصاص دارد به وقایع از ربیع الاول سال ۱۳۰۸ تا ذی‌عده سال ۱۳۱۳ قمری که در قالب پنج آلبوم صحافی گردیده است. از این میان، آلبوم مربوط به سال ۱۳۰۹ تا ۱۳۱۰ قمری توسط پژوهشگاه میراث فرهنگی، در سال ۱۳۹۴ به چاپ رسیده است. مابقی آلبوم‌ها نیز به ترتیب زمانی به چاپ خواهد رسید.

وقایع کتاب حاضر از اواسط ربیع الثانی ۱۳۰۹ قمری آغاز می‌شود و در اواخر صفرالمظفر ۱۳۱۰ پایان می‌پذیرد. کتاب این آلبوم توسط شخص شاه و برخی از نزدیکانش همچون حاجی ابوالحسن خان فراهی، میرزا مهدی خان غفاری آجودان مخصوص، میرزا احمدخان مشیرحضور صورت گرفته است.

توصیف آلبوم

جلد: مقوایی لایه دار، روکش چرم، میثن سرمه‌ای متمایل به مشکی، در اطراف زدگی دارد و کهنه و مندرس شده است. دفترچه فرنگی ساز، به ظاهر ابجدی شاه از فرنگستان، در برخی قسمت‌های پارگی، از زیر چرم، مقواها پیدا شده‌اند. در ابتدای جلد در به به که قفل آن به طرز بد شکلی کنده شده است و آثار این کندگی بر آن هویدا است.

عرض جلد: ۳/۱۳ cm

طول جلد: ۳/۲۰ cm

عطف: ۴/۲ cm

روی عطف برچسب سفید با حواشی آبی کمرنگ. روی آن؛ شماره ۲۵ به رنگ آبی و با قلم ریز مشکی عبارت: "شماره جدید/۵۹" مشاهده می‌شود.